

УДК:94(497.11 Руднички округ)"1881/1883"(093.2/.3)
323(497.11 Руднички округ)"1881/1883"(093.2/.3)
329(497.11 Руднички округ)"1881/1883"(093.2/.3)
32:929 Гарашанин М.(093.2/.3)

РАДОМИР Ј. ПОПОВИЋ
Историјски институт Београд

ДОКУМЕНТА ИЗ АРХИВЕ МИЛУТИНА ГАРАШАНИНА О СТРАНАЧКИМ БОРБАМА У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ 1881–1883. ГОДИНЕ*

АПСТРАКТ: У раду су приређена документа из породичне архиве Милутина Гарашанина, министра унутрашњих дела (1881–1883) која су дошла у посед историчара Драгослава Страњаковића. Данас се чувају у Архиву САНУ у Београду. Чиновници и пријатељи Милутина Гарашанина из Рудничког округа извештавали су га у званичним и приватним писмима о политичким приликама у округу, предизборним и изборним радњама, и, по власт, неподобним чиновницима и грађанима. Документи верно дочаравају страначке борбе и функционисање власти у Рудничком округу почетком осамдесетих година 19. века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Руднички округ, Милутин Гарашанин, Напредна странка, радикали, либерали, Драгослав Страњаковић, избори, Горњи Милановац, окружни начелници.

У фонду историчара Драгослава Страњаковића у Архиву САНУ у Београду чува се, између осталог, вредна изворна грађа коју је Страњаковић током свог научног рада пасионирано прикупљао. Осим у Архиву САНУ, Страњаковићева заоставштина чува се и у Архиву Србије, Народној библиотеци Србије и Историјском архиву града Београда. Значајан део оригиналних докумената у Страњаковићевој заоставштини потиче из архиве породице Гарашанин.¹ Страњаковићеви потомци део његове заоставштине продали су Архиву САНУ у Београду, док је Архив Србије почетком шездестих година 20. века од потомака Илије и Милутина Гарашанина откупио њихове личне архиве.²

* Рад је настао као резултат рада на пројекту *Европа и Срби (1804-1918): Подстицаји и искушења европске модерне*. Евиденциони број пројекта 177031.

1 Страњаковић је тридесетих година користио та документа за своје научне радове: *Влада уставобранишесља 1842-1853*, Београд 1932; Како је постало Гарашаниново „Начертаније“, *Стиоменик САН, ХСГ*, Београд, 1939, 83–113; Исти, *Илија Гарашанин*. Рукопис је објављен 2005.

2 Архив САНУ из Београда документа из Страњаковићеве заоставштине откупљивао је више пута од 1971. до 1997. године (улазни инвентар број 501, 786, 839, 887, 1156 и 1122). У Историјској збирци заведена су под бројем 14 556. Архивска грађа фонда Илије Гарашанина откупљена је од Вукосаве Гарашанин, пензионера из Београда 6. јуна 1961. Заоставштину Милутина Гарашанина Архив Србије је откупио 1963. односно 1964. године од Софије и Вукосаве Гарашанин (Момчило Жеравчевић, *Лични фонд Илије Гарашанина 1812–1874*, Београд, 1977; Исти, *Милутиин Гарашанин, лични фонд (1843–1898)*, Београд, 1977).

Овде су, дакле, приређена документа која потичу из архиве Милутина Гарашанина (1843–1898), министра унутрашњих дела Србије (1881–1883) и која већим делом – званични извештаји окружних и среских начелника – припадају фонду Министарства унутрашњих дела, али су стицајем околности завршила у поседу министра Гарашанина и, на крају, историчара Страњаковића. Страњаковић је, наиме, од тих докумената образовао сопствену тематску збирку и насловио је „Радикална странка“, а грађа је разврстана према тадашњој административној подели Србије –окрузима. Ради се, дакле, о званичној и незваничној преписци окружних и среских начелника, доставама грађана и извештајима званичника и писмима грађана и пријатеља са подручја Рудничког округа министру Гарашанину. Најранији документ је из септембра 1881. године а последњи из августа 1883.³

У Србији су почетком осмадесетих година 19. века образоване три најзначајније странке: Народна радикална, Напредна и Либерална странка, чиме је започет организован и буран страначки живот. Однос напредњака на власти према опозиционим либералима и радикалима, кадровска питања, политичка и из тога лична подметања, доставе, ургениције и изјаве представљају сиже приређених докумената, која пластично показују с којом су страшћу вођене политичке борбе, а уједно откривају механизме које је власт примењивала у борби против опозиције, али и методе опозиционог отпора власти. Колико је дотадашњи неприкосновени ауторитет среских и окружних начелника доведен у питање, потврђује начелник Среза моравског Панта Сандић који пише о разузданом и поквареном свету „кои је до тога дошао да се тек одмете од закона и власти“. Политичари различитих оријентација из Рудничког округа либерал Панта Луњевица, напредњаци Вељко Јаковљевић, окружни начелници Сима Михаиловић и Јован Бабић и радикали, Максим Л. Сретеновић, Коста Борисављевић и Аврам Петровић израћају из таме прошлости.

Приређено је укупно 23 документа из одељка „Радикална странка – Руднички округ“ који се налазе у Архиву САНУ под бројем 14 556/804-816.⁴ Датуми у изворном тексту дати су према тада важећем јулијанском календару. Наше интервенције, у циљу очувања изворности језика ограничиле су се на интерпункцију, одвојено и састављено писање речи и писање великих и малих слова. Скраћенице у изворном тексту разрешене су у угластим заградама. Потребна објашњења личности и појмова дати су у напоменама.

3 Видети Лични фонд Милутина Гарашанин у Архиву Србије, бр. 110, 126, 566, 567, 572, 650, 695, 735. У личном фонду Милутина Гарашанина у Архиву Србије налази се преписка окружних начелника Рудничког округа Симе Михаиловића и Јована Бабића са министром унутрашњих дела и она су компатибилна са овим документима. С тим у вези значајни су документи Месног одбора Народне радикалне странке из Горњег Милановца (25. мај, 14. јун, 18. октобар 1882. и 1. јануар 1883) Главном одбору странке у Београду, које је Бранко Перунички објавио (*Б. Перунички, Чачак и Горњи Милановац 1866-1915, књига група*, Чачак, 1969, 255–259).

4 Поједини архивистички обрађени подбројеви имају више од једног документа.

14 556/804. Марко⁵–Милутину Гарашанину, Горњи Милановац 22. септембар 1881.

Драги зете! У суботу 19. ов[ог] м[есе]ца после подне дошао је овди Стојан Бошковић⁶ бивши министар преко Трстеника и Чачка. У недељу 20-ог око подне био је код Панте Луњевице⁷ у селу. У понедељак био је код овдашњег начелника Симе у канцеларији и с њиме је више од једног и по сата конферисао. Он је имао састанка и са неким овдашњ[им] познатим либералима као судија Вуја и т[оме] п[одобним]. Овом Вам јављам ради знања да видите какав вам је овај начелник који шурује с либералима, па такове начелнике и капетане ви још трпите, па ће лепо испасти, а своје људе немојте награђивати, док сте у власти.

Добро би било на сваки начин да овог др Богдановића,⁸ казначеја Николу одавде одјурите где год у ослобођеним крајевима, да овако јавно не ненасмевају данашњу ладу, па се јошт трпу. Зар за њих нема Куршумлије и Врање?

Овог начелника требало би на његово место у Контроли⁹ да вратите, а овде да поставите Саву Самарџића за помоћника, а да врши дужност начелника, а садањег старог лисца помоћника у пензији, пошто за ништа није, а неког писара од ваших људи да врши дужност капетана и тада би у овом округу били сигурно и не би клица либерала с Пантом Луњевицом могла бушити овуда, а друго било би и уштеде, јер не би начелника место попуњавали. Поздравље Вама, Јуци и тетка Милеви, Ваш Марко.

На полеђини: Господину М. Гарашанину, министру.

14 556/805 Сима Б. Мијаиловић, начелник Округа рудничког – Алимпију Богићу, секретару Министарства унутрашњих дела, Горњи Милановац 10. октобар 1881.

Гор[њи] Милановац, 10. октомбра [1]881. год[ине]

5 Очигледно ради се о сроднику Милутину Гарашанина чији пуни идентитет нисмо утврдили.

6 Стојан Бошковић (Свилајнац, 1833 – Београд, 1933), професор Велике школе, министар просвете у влади Ј. Ристића 1879/80. Када је влада пала 1880. либерали су прешли у опозицију. Са Владимиром Јовановићем покренуо је 1881. лист „Нови век“ у коме је критиковао напредњачку владу.

7 Панта Луњевица (Луњевица, 1840 – Београд 1887), унук је богатог сточарског трговца Николе Милићевића, отац будуће краљице Драге Машин. Године 1881. смењен је са места окружног начелника у Шапцу одакле се 1881. вратио на своје имање у Луњевици. Године 1884. постављен је за ужичког окружног начелника. Као припадник Либералне странке строго се односио према политичким противницима (*Српски биографски речник 5 Кв-Мао*, Београд, 2011, 677–678).

8 Александар Богдановић, окружни лекар Рудничког округа, 5. класе

9 Главна контрола била је ревизорска установа у Кнежевини/Краљевини Србији.

Поштовани господине Богићу!

Кад сам ономад бијо у Београду и с тобом разговарао, ја сам ти обећао дати бележку од чиновника и практиканата у овом округу који заслужују унапређење, па сам ти при растанку с тобом, а због краткоће времена то заборавијо, и зато ти овим путем исту бележку шаљем, молећи те братски, да у прилици предложиш ове личности господину министру за унапређење.

Што се мене тиче, ти знаш колико ја служим, и да осим г[осподе] Ђелмаша¹⁰ и Бабића,¹¹ нема ни једног старијег по годинама службе од мене међу садашњим начелницима, да ја за сво време моје службе нисам досад ни од једног чиновника који ми је бијо старешина, као што и кондуита сведочи, никад ни за што ни устмено и после писмено опоменут, или за шта казњен, и по овоме да је сва досадања моја служба безпорочна, па држим да сам и у праву да се молим да се ова моја безпорочна и немала служба награди. А наградити се може тиме, ако се вратим за начелника као што сам и бијо, и ако ми се даде класа, а г[осподин]министар може то лако учинити, кад има празних места, па може г[осподина] Стојковића¹² поставити на друго место за начелника, или га вратити на своје старо место. А ја се надам у г[осподина] министра да он неће дозволити да ја и даље трпим овако и штетим се на правди бога за кривицу другог, и да ће ме он као заштитник правде узети под своју заштиту, на чему ћу му ја остати вечито обвезан. А ја се обвезујем да ћу му свакад остати веран и искрен чиновник, и да ћу одржати оно што сам ти и при растанку казао.

Уосталом, здрав сам, а то желим и тебе, свој твојој фамилији и свима пријатељима нашим, твој истинити поштоваоц, Сим[а] Б. Мијаиловић.

У прилогу: Списак полицајних чиновника у Округу рудничком кои заслужују да буду унапређени:

1. Милош Кузмановић, начелник Среза качерског, да му се даде класа.
 2. Паун Ружић, писар Начелства овог, за писара среског.
 3. Јован Б. Мијаиловић, практикант овог Начелства, за писара Начелства.
 4. Владимир Радуловић, практикант ово Начелства, за писара Начелства.
 5. Иван Милосављевић, практикант ово Начелства, за писара Среза црногорског.
 6. Ђорђе Терзић, практикант ово Начелства за писара Среза моравског.
- Остали практиканти и начелства и срески заслужују да им се плата повиси.
10. октобра 881. год[ине]. У Гор[њем] Милановцу. Начелник Окр[уга] рудничког,

Сим[а] Б. Мијаиловић.

10 Павле Ђелмаш, окружни начелник.

11 Јован Т. Бабић, окружни начелник.

12 Уместо Алексе Стојковића за начелника Рудничког округа 1881. године постављен је Сима Б. Мијаиловић (*Календар са шемајизмом књажевства Србије за годину 1881, 184*).

14 556/806 Симо Б. Мијаиловић, начелник Округа рудничког – Милутину Гарашићину, министру унутрашњих дела, Горњи Милановац, 23. октобар 1881.

Господине министре!

Кад је г[осподин] Живко Поњавић, јавни правозаступник овдашњи, 9. т[екућег] м[есеца] јавио депешом Министарском савету, да се по вароши овој проноси глас да ће Књаз растерати Скупштину и збацили садање министре, онда ни Начелство, ни ја о тим гласовима ништа ни од кога чули и дознали нисмо. Но, истог дана у подне, кад сам из канцеларије изаћи хтео, дошао је у Начелство поп Михаило Протић, оvd[дашњи] свештеник, да се тужи на председника обштинског суда Максима Л. Сретеновића, што га је оне ноћи на пијаци псовао и кад је са женом кући пошао из кафане Танасија Милановића, оvd[ашњег], да га је уапсит хтео, и тим поводом, ја кад сам из канцеларије изишао и пошо на ручак кући, нађем истог председника и запитам га, шта је било те ноћи у вароши, и зашто је попа Михаила у апс отерати хтео. И тад ми је он казао, да је поп говорио у кафани оне ноћи, да ће Књаз растерати Скупштину и збацили садање министре, па да му је он припретио само апсом, али, да га у апс није терао, и онда сам ја тек за ове речи које кажу да је поп говорио дознао. Пошто ме је предсе[д]ник овако известио, ја сам му заповедио да ми одмах после подне поднесе президијални извештај о овом поповом говору, у коме да именује гди је то било, кад и пред киме, и уосталом да ми јави све што се је те ноћи у вароши догодило, јер ми ноћни извештај за ону ноћ од дежурног члана поднешен није био. И председник то обећа, али не учини, него сам му морао писмено извештај искати, који је тек сутрадан поднио и у ком каже да је поп Мића заиста говорио горње речи и да то знаду г[оспода] Саво Самарција начелник срески, Вељко Јаковљевић из Бершића и Андрија Андрејевић из Бруснице, за кога кажу да му је то казивао или он – председник – да није ту лично био и то слушао. И кад сам ја већ ствар ову узео у поступак, онда дознам и то, да је г[осподин] Поњавић депешу горње садржине послао Министарском савету, не јавиши, пре тога ништа Начелству о проношењу тих речи, које наравно не може ништа дознати, ако му други ко не каже, или ако који његов орган сам то не види или не чује, што овде није било.

Као што рекох, ја сам узео ову ствар у поступак и испитао сведоке, за које председник у извештају свом каже да су чули кад је поп Михаило изговорио горње речи, и од њих су г[оспода] Саво Самарцијћ и Андрија Андрејевић казали, да није пред њима поп Михаило говорио исте речи, а да нису чули да је и код другога, и да управ о томе не знаду ништа. А Андрија је јошт и то казао, да он оно вече није видио председника Максима и да му ништа није ни казивао да је поп говорио. А Вељко је казао да је поп Михаило заиста пред њима говорио да ће књаз да растера скупштину и збаци владу, но да он мрзи попа, а и поп њега, и да је можда поп ово њему и заиста говорио.

Г[осподина] Пољавића питао сам да ми каже, одкуд он зна да је ко разносио и говорио оне речи што је он у депеши јавио Министарском савету, и пред ким је то било и кад. Па ми је и он одговорио да пред њим то није било, него да је он од других чуо, да их је говорио поп Михаило Протић и да то знаду г[оспода] Сава Самарцић, Андрија Андрејевић, Вељко Јаковљевић и Новак Јовановић овд[ашњи] и ја, пошто су прва тројица испитана, испитао сам и Новака, па и он каже, да ништа пред њим поп није говорио и да није чуо да је пред другима, и управ да ништа од овог не зна.

Као што ћете Ви г[осподине] министре види[ти] из акта под % приложених,¹³ која Вам у понизности подносим и која садрже ислеђење чињено по овој ствари, нема никаквих других доказа да је поп Михаило горње речи говорио и проносио, осим исказа Вељковог, који сам признаје, да са попом у омрази живи и тим своју сведочбу потире, и кога сведочба више личи на тужбу противу попа, него на сведочбу. А показивање г[осподина] Пољавића и није сведочба, него проста тужба, јер и он и Вељко у својим испитима побрајају противу попа више које каквих других ствари, које је он од пре чинио, него што сведоче и говоре о ствари о којој су питани, па Вас молим да изволите Ви промотрити иста акта, па ако нађете да није све урађено што се је урадити имало, и да јошт што треба чинити, да ми их изволите са упуством нужним вратити.

Господине министре, ја не смем прећутати, а да Вам не кажем да је поп Михаило човек од Ристићеве партије, да је доста немиран и да му баста и знати оно што не постоји за сваким, а можда је и онако као што Вељко и г[осподин] Пољавић кажу, но и код њих има кривице, јер они често потргну на среду политику и политичне личности, а особито г[осподин] Пољавић кад се мало напије, а има обичај то почесто учинити, чиме изазивају друге на сукоб и због тога се и догађају раздори и неслоге и у том стању г[осподин] Пољавић измишља којешта, као што је 9. т[екућег] м[есеца] измислио горњу депешу Министарском савету послао, и тамо чак досуду чинио, као да овде власти нема, а ово је учинио с намером, да власт кињи и багателише, јер он кад би знао шта ради, он би као што му је дужност била, доставио ову ствар Начелству, па ако оно не би хтело по истој шта треба урадити, жалио се Вама, а никако Министарском Савету, и ја не знам по коме је закону ово учинио г[осподин] Пољавић као јавни правозаступник, и да би мого човек други чисте савести овако што учинити, а особито адвокат.

Ваш понизни поштоватељ, Симо Б. Мијаиловић, начелник Округа рудничког.

23. октомбра 1881. У Гор[њем] Милановцу.

На полеђини: 30. октобра 1881. Гор[њи] Милановац.

¹³ Поменутих прилога нема у Страњаковићевој заоставштини.

14 556/12¹⁴ Стојан Новаковић, министар просвете и црквених послова – Милутину Гарашићину, министру унутрашњих дела, Београд 4. новембар 1881.

Ц. № 1224. 4. новембра 1881. У Београду
Господине,

Част ми је известити Вас, да сам под данашњим наредио консисторији епархије ужичке да ислеђење учињено по делу отужења г[осподина] Михаила Протића, свештеника из Горњег Милановца односно његовог недоликујућег свештенику живота и понашања његовог уопште, узме у званични поступак и о резултату свега мене да известите.

Писмо начелника Округа рудничког од 23. пр[ошлог] м[есеца] част ми је, по зактеву Вашем, вратити Вам.

Министар просвете и црквених послова Ст[ојан] Новаковић.

На дну странице: *Г. Министру унутрашњих дела.*

14 556/807 Сава Самарџић, начелник Среза црногорског – [М. Гарашићину], Горњи Милановац 3. април 1882.

Достојни поштовања господине,

радикалци држали су збор 30. марта тек[уће]године, овди у Милановцу, и ја сам послао практиканта да буде на томе збору, зато што ја нисам тада могао бити, јер сам био на кулуку са људима из повереног ми среза. Шта је на збору говорено и ко је говорио, видићете из приложеног писмена. Од полиције није нико био, а од кметова био је председник обштинског суда, који је уједно и председник збора радикалског. Сем овога што је говорено на збору, ако се скоро сваки дан говори и сељацима по Милановцу који дођу поради својих послова у Милановац, а што им говори учитељи наших мушких школа Срећко и Коста.¹⁵

У исто време могу Вас известити да је за посланика за Срез моравски Јован Зарић врло добар и поштен човек и радићу да он дође на скупштину, ма како било.

3. априла 1882. год[ине]. Гор[њи] Милановац.

Вас поштујући ја сам покорни, Сава Самарџић, начелник Среза црногорског.

На полеђини писма: 5. април 1882. Г[орњи] Милановац Збор радикалаца.

¹⁴ Документ 14556/12 је у вези са документом 14556/6, јер се односи на претходни извештај начелника Округа рудничког Симе Мијаиловића министру Гарашићину 23. октобра 1881, и због тога штампа се овде.

¹⁵ Срећко Ђурић и Коста Недић били су учитељи у Горњем Милановцу

Написати од стране Милинковића писмо капетану и упитати га може ли се штогод доказати од овога?5/4.[18]82. Гор[њи].

На збору радикалаца 30. марта 1882. године који држан у Гор[њем] Милановцу:

На овом збору било је 2 попа и неколико учитеља, сељака било је из Среза моравског, Среза црногорског и грађана из в[ароши] Гор[њег] Милановаца, одприлике било их је свега на 20-30 људи.

І Г[осподин] Коста Борисављевић¹⁶, родом из Мајдана, бив[ши] судски писар, сад сурадник у радикалски новина „Самоуправе“, објашњавајући тон Радикалне странке између осталог говорио је ово: О самоуправи: – да је самоуправа начело да се не бој[и] начелника, капетана и те зловне полиције, него народ сам себе да суди, и да се живо настане да се та погана секта властника утамани, те да их буде мање итд. 2. О Радикалној странки и политици унутрашњој: – да је њено начело да се смањи војска на 2. хиљаде људи; да војска много кошта, и да она у рату скоро ништа није донела до дуг на јадну сиротињу; да данак не буде већи, но 60 гр[оша] чар[шијски]; – да је садања влада лажов; – да је влада продала Србију и њен један део земљишта Шваби – Аустрији – и то да је учинила овим начином: на штету народа дала је Бонту¹⁷ грађење жељезнице; Бонту је члан Друштва швабског; народу је србском подменуто и Бонту банкар, и сад је народ србски оштећен два милијуна дуката, или двадесет и четири милијуна динара.

Садања влада, та народња изјелица, прати свог члана Чеду¹⁸ у Париз да заступа народ да не буде толико штете – он оде и дође – никоме од посланика не смеде изаћи пред очи, но се крије по салама скупштинским и не смеде ником ништа казати. Посланици из мањине скупштинске видећи ту народњу пропаст опуномоће свог верног друга „Пашића“ и он потражи од владе рачун. Влада знајући да ће бити уапшена, не смеде дати рачуна и тако посланици мањине видећи несрећу по народ, оставе клупе скупштинске и врате се у народ, да народу кажу јаде шта данашња влада ради.

– По Уставу, браћо и господо, кад трећа час[т] од посланика напусти седницу, онда остала већина не може радити. Сад је народу да се нов избор учини у целој земљи. Обраћа пажња људима из Среза црногорског да не буде Вељка, који је интересија и само пуни џепове наполеонима и поставља са сокака своје рођаке за чиновнике, већ их упућује на честитог Павла Смиљанића

16 Коста Борисављевић (Мајдан, 1858 – Београд, 1922) Завршио је крагујевачку гимназију 1874. и права на Великој школи у Београду. Од студентских дана одушевљавао се социјалистичким идејама. У *Самоуправи* листу радикала био је новинар. У Горњем Милановцу радио је као судија или адвокат, како су већ налагале политичке прилике. Као припадник Радикалне странке биран је за народног посланика.

17 Ежен Бонту (Paul Eugène Bontoux) директор привредног друштва „Генерална унија“ (L'Union générale) којем је поверен посао изградње пруга у Србији. Пропаст „Генералне уније“ у јануару 1882. дала је повода радикалима да нападају владу.

18 Чедомил Мијатовић (Београд, 1842 – Лондон 1932), истакнути припадник Напредне странке, у својству министра финансија, боравио је у Паризу током фебруара и марта 1882. где је преговарао са страним финансијерима око наставка изградње железнице у Србији.

из Такова. Овако рече и онима из Среза качерског. Моравцима препоручује са се живо журе и на томе раде да одрже свога посланика на власти да буде опет изабран. Варошанима Г[орњег] Милановца обраћа пажњу да не бирају Јову Шалвардића, јер он није за посланика пошто само гледа за у џеп што, а не за народ. Овако, ако се уздржимо доћи ће наши људи на владу, и тада ће разчистити штету од 2 миљуна дуката, те да народ не плаћа. Не послушамо ли се, отићи ће старији посланици, те ће ту штету забашурити и од народа укрити, па јадни народ да плати само да садања не дође у апс.

Раша Милошевић¹⁹, пиротски посланик, убедио је краља да није мањина скупштинска погазила устав, што је оставила клупе скупштинске, јер мањина она само ради за народ, а већина чуда чини.

II Јанко Протић, поп из Заграђа, говорио је ово:

– да је он обукао дугачку аљину само зато те да се не боји начелника ни капетана, и да му не могу ништа те изјелице светске; – да су радикалци ради да се избије власт из шака онима који раде наопако за народ, а то су министри; – да се смање власти, да ником чиновнику не буде већа плата, но 3 динара. Који год радикалац да се не боји начелника ни капетана, да се држи радикални начела, те да се не плаћа оволики данак, оволики чиновници, крчмарина, патентарина и буду бог којешта; – да не плаћамо владикама по сто дуката, већ да буде и њима колико сељаку добра надница. Њему су, вели, говорили неке његове старешине да се он радикалаца мане, да ће за њега бити бољи, но да он те бубе не слуша. Радикалаца је намера да Србија не сме ратовати, нити од кога се бранити, док се не здружи Србија са Црном Гором, Бугарском, Влашком и босанским народом. Радикалцима, вели, подмећу чиновници и гадна лажовска влада, да они нису уз краља (чита радикални програм). Ето видите, господо, да се лаже. Чита програм Напредне странке, па каже: баш напредњаци нису за краља, него видите у њиовом штатуту каже се ово: влада може бити онај који је од историчке породице. А од историчке је породице Карађорђевић, Петровић из Црне Горе и такима подобни могу бити Швабе итд. И тако садања влада наша само подмеће, али нам не може ништа.

Овај програм радикални био је код Гарашанина министра 2 месеца дана и њему је тражио ма каку закачку, није мого наћи, и он га је пустио и сада напредује у народу. Слошки браћо, да сатерамо изјелице сиротног народа.

Да се ово остварује нужно је да се договоримо: – да сваки унапред даде по 3 динара, а убудуће да сваки члан даје по сто пара. Овај новац употребиће се на то ако кога од чланова ова зла полиција уапси.

III Аврам Петровић²⁰, рачуновођа Суда округа Крагујевачког говорио је ово:

19 Раша Милошевић (Алексинац 1851 – Београд 1937), један од оснивача Народне радикалне странке, народни посланик 1880–1883.

20 Аврам Петровић (Медвеђа, Ресава, 1855 – Београд, 1944), истакнути представник Народне радикалне странке. Од 1879. до 1881. писар је треће класе у Рудничком окружном суду, 1882. рачуновођа у истом суд. Од 1883. до 1887. службовао је као рачуновођа у окружном суду у Крагујевцу. Године 1879. оженио се Персидом Србовић из Г. Милановца (Аврам Петровић, *Успомене*, приредила др Латинка Перовић, Горњи Милановац 1988, 15).

Чули сте господо и браћо да народ вели за некога трговца који много стоку продаје: „фала онај зли трговац продаде сву стоку“. Но, сад ево гори јади, нас људе продадоше неки Срби за наполеоне, то је веће зло. Само зато што смо људи, треба да се се од оваки трговца који људе уместо стоке продају бранимо, да зборове држимо чешће, а ви који сте из села, можете то чинити и по селу сваке недеље, те не би ли дао бог да сиротиња прогледа очима. Ит[ако] д[аље].

14 556/808 Сима Б. Мијаиловић, начелник Округа рудничког – Милутину Гарашанину, министру унутрашњих дела, Горњи Милановац, 6. јун 1882.

Господине министре,

У броју 26. новина „Садашњост“²¹ од 3. тек[ућег] месеца под „Београдским вестима“, а под поднасловом *Само ме нападате*, сто[ј]и ово: „Самоуправа“²² напада начелника горњомилановачког, како се он бајаги мешао у изборе против Максима Милутиновића. Неће бити да је тако, већ обратно, јер и начелник руднички припада међу оне начелнике кои кажу: нападајте ви мене по „Самоуправи“, да ја не изгубим свој леб – а ја ћу већ радити што радикална влада без портфеља из Београда заповеда“. Када сам ово прочитао данас у истим новинама, ја онако слаб, умал нисам у несевест пао; напада ме и најцрње грди „Самоуправа“ посведневно што гоним радикалце, и што стојим на путу да се радикалац у Скупштину не избере, а опет ми се у „Садашњости“ подмеће да ја са њима у споразуму стоим, и да радим по упуствима радкалне владе без портфеља. Ја не знам шта сам коме учинио, и чим сам заслужио ову грдњу и нападање, та Ви, господине министре за Бога знате из аката пред Вама находећи се, у каквим односима ја стоим са овдашњим радикалцима, па од куд ја могу имати са њима и њиним одборима икаква споразума, кад би они мене да им је власти, жива дерали, кад ми прете бојем, прогонством и бог зна јошт каквим брукама. А са онима у Београду ја се и не познајем, нити сам икад видио тога Пашића и Таушановића, па одкуд ја могу у споразуму са њима стајати, и по њеним упуствима радити, кад ја њих не сматрам другче, него за највеће душмане наше отачбине, и кад ја од њиног доласка на владу стрепим, као овца од ножа. А што се није могло успети да се у Моравском срезу изабере Максим, то се ниуколико не може приписати мени, него пропуштању овакових депеша из Београда у народ, као што су ове четири које вам у копији овде под % на увиђај подносим,²³ а и самој покварености народа, кои просто лаже, што

21 У библиотекама у Србији сачуван је само први број листа „Садашњост“, од суботе 3. априла 1882. (<http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=DISP&id=2156568137769104&rec=3&sid=2&fmt=12>). Лист не помиње ни Јеремија Митровић у: *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920*, Београд, 1984.

22 Лист Народне радикалне странке. Излазио 1881–1883; 1886; 1903–1915; 1918–1929; 1936–1941.

23 Садржај прве депеше (телеграма) гласи: „Н° дневника 2327. Н° протокола 391. Копија. Максиму Сретеновићу, тр[говцу] Гор[њи] Милановац. После неуспелог покушаја за споразум да сви посланици и већине и мањине положе своје оставке и целом народу даду прилике и дође до обштих избора,

год рекне и обећа, који се обмањивати даје, и који више верује које каквим протувама светским, него своим старешинама.

Од кад је јутрос овај лист новина по вароши раздат и прочитан, мене иза леђа исмевају и радикали и либерали, говорећи, да је „Садашњост“ Ваш лист лично, и да је све оно што је у њему написано, написано по Вашој заповести, но ја не знам је ли ово овако или није. Али знам, и савест ми је чиста, да ја не припадљим ни либералној, ни радикалној партији, нити коју потпомажем и учем, а припадљим напредњачкој утолико, што је ова на влади, што сам заклет краљу Милану Првом, што је напредна влада на влади по вољи његовој, што сам ја као чиновник и по дужности и заклетви дужан тачно и савесно вршити наредбе ваше, које ми Ви као министар краљев издавали будете, што сам ја то чинио и досад спрам других министара, и што ћу то чинити и од сад докле сам чиновник и докле ме заклетва веже.

Ако Ви, господине министре, делите мишљење онога што је о мени у „Садашњости“ написано, ја Вас молим, наредите нек се испита по Округу рудничком, а питајте и Јову Шалавардића, који је Ваш човек, који је поштен и има деце, па нека мете руку на срце, па нека Вам каже он у каквим односима ја стојим са радикалцима. Па ако се докаже да сам ја пред ким год подпомагао радикалце или либералце од кад сте Ви министар, или кога другог наговарао да то чини, или напротив, да сам коме год говорио да гласа за Максима да икад буде посланик, или да се у икаквом моим писменом то докаже, или да сам ја у Радикалној или Либералној партији, или да ове партије подпомажем, готов сам да одмах будем отпуштен из службе без ичега, па макар са женом и децом под старос од глади липсао, а не умро, а да се овако не нападам, и грдим, ни крив ни дужан, јер је горак леб који се под оваким клетвама и грдњама заслужује. А ако не делите и Ви ово мишљење, а овај лист као што се каже, стоји под Вашом влашћу, ја Вас молим, да ме од њега бар узмете под заштиту, и да наредите да горње опозове што је о мени у њему штампано, пошто ја не држим да је оно допис какав, него онако нечије погађање које личи више на какво врачање. Јер је моје правдање преко новина – и кад би ја хтео правдати се – друге новине то неће примити штети, а и кад би хтеле, слабо ће вредити.

положили су данас оставке 39 посланика који су дошли, три су још од пређе положили, четворица су на путу, а четири избора још нису извршена, дакле, упражњено је свега 50 посланичких места. Сто петнајест посланика, а треба по Уставу сто двадесет и девет, решише, а распис накнадних избора и да не треба бирати старе посланике. Бирајте старе поверенике и старе посланике. Главни одбор Радикалне стране“. Друга депеша гласи: „Н° 2516. Н° протокола 413. Копија. Максиму Сретеновићу, тр[говцу] Гор[њи] Милановац. Напредњаци решили не рачунати гласове дате старим посланицима, не фермајте, бирајте наше бирачке одборе, издајте пуномоћја законом. Само кандидата са највише гласова. Одма известите Срез. Избори идућег понедељника. Главни одбор радикални“. Трећа депеша гласи: „Н° 2615. Н° протокола 437. Месец: V Копија. Максиму Сретеновићу, тр[говцу] Гор[њи] Милановац. Устав вели сваки може бити биран за посланика, нико га не може лишти тога права. Не верујте неистинитим гласовима. Јавите срезовима. Пашић“. Четврта депеша гласи: „Н° дневника 2672. Н° протокола 451. Месец: V Копија. Алекси Ратарцу, писару Гор[њи] Милановац. Не допуштајте да се народ облажује. Употребите сва закона средства да народу објасните право стање ствари, да може и да треба бирати старе посланике. Коста [Таушановић].“

Ја Вам се, господине министре, свим на свету заклињем да сам Вам искрен и веран и да Ваше наредбе искрено и поштено вршим. А ако Ви о овоме и уколико сумњате, ја Вас најучтивије молим, дајте ми пензију, па да идем у миран живот, пошто сам по подписатом Вам већ уверењу лекарском и онако слаб за даљу службу и пошто ја у овом стању по свој прилици нећу дуго моћи ни радити, а ја Вам се обавезујем, да и после ни у једну партију ући нећу, и ако уђем одричем се пензије.

6. јуна 1882. год[ине]. У Гор[њем] Милановцу.
Ваш понизни поштоватељ, Сим[а] Б. Мијаиловић, начелник окр[уга] Рудничког.

На полеђини: 8. јуна 1882. Гор[њи] Милановац. Г[осподин] Докић да реферује г[осподину] министру.

14 556/809 Телеграм Симе Б. Мијаиловића, начелника Округа рудничког – министру унутрашњих дела Милутину Гарашанину, Горњи Милановац, 14. јул 1882.

Телеграм из Гор[њег] Милановца министру унутрашњих дела, г[осподину] Милутину Гарашанину у руке. Београд.

Сад ми каза Филип Јосиповић, из Мрчевца да је њему неки Витор из Претока, Среза грузанског Округа крагујевачког, пре шест дана у Мрчевцима на вашару казивао, да је он био о Петрову дне на вашару у Пожеги, да је тамо видео Петра Карађорђевића, да се је са њим разговарао, да Петар обећава од народа само по дукат и цванцик данка наплаћивати, а више ништа не тражи, да они намеравају Петра извикати за краља и да се на томе ради, да ће скоро њих неколико Грузана тога ради код њега доћи ноћу код куће да се договоре о томе. Него, нека и он са њима буде и нека на њих не пуца кад ови ноћу дошли буду, јер они, а и посланици њихови рачунају на њега да ће са њима и он бити. Па кад му је Филип одговорио да код њега ноћу нико не долази, јер он оће да пуца, па ма ко био, да му је Витор запретио да ово никоме не казује, и ако коме каже да ће он са Грузанима доћи и свему што има у ништа претворити, па и њега убити. Овом приликом каже да му је Витор казао да он није имао никаква посла у Пожеги, него да је овога ради ишао тамо и колико да се у послу нађе купио два вола, па да их је на вашару у Мрчајевце дотерао и продао и на њима штетовао. Витор му је и то казао да је Петар и сад у Србији. Филип моли да се сачува, јер ако дознаду да је он јавио за ово да ће пропасти. О овоме ја Вас учтиво хитам известити, с тим да слабо ко овамо реченог Карађорђевића лично познаје и да би нужно било да ми се што пре слика његова набави и пошље и да се нареди, да се народна војска Краљу на верност закуне, јер то још учињено није.

Начелник Округа рудничког, Сима Б. Мијаиловић.

На полеђини: 14. јул 1882. Гор[њи] Милановац. Писано Крагујевачком [округу] президијално да овога Петра потанко испита о овој ствари, па да ако има, његов одговор саобшти. 15. јула 1882. примио на експедирање Ник[ола] Станишић 17/7. [18]82.

14 556/810 Кафеџија Милоје Радојковић – Милутину Гарашанину, министру унутрашњих дела, Горњи Милановац 19. јула 1882.

Министру унутрашњих дела господину Милутину Гарашанину, Београд.

Од пре годину дана овде је изабрат Максим Сретеновић, трговац, за председника ове обштине, а ја сам пре Максимовог избора на годину дана у великој свађи, па шта више и судили смо се. После његовог избора, ја сам код ове обштине казао да не пристајем да ми Максим никакве моје ствари код обштинског суда разматра ни пресуђује.

Максим, чим се окметито, издаје наредбу да се у кафанама не сме седети после десет сати, а исто да ковачи не смеду одобрити пред своим дућанима–радијоницама да рабације кола поломљена или за оправку ма какву пред дућаном–радијоницом држе, већ у авли(ји), као и налабанти²⁴ да не смеду пред своим радијоницама коње ковати.

После овог, позвао је начелник Среза црногорског кметове и одборнике свију обштине поради неки послова. Истог дана увече пођу кметови Обштине грабовичке своим кућама, а удари јака киша и грмљавина, ови сврате и код мене као у крајну кафану и код Симе и освану око 40 људи. Због овог ме казни обштински суд 5 динара, не обзирајући се на то што се кметови поменуте обштине заузимаше због ове казне говорећи да мене није било могуће из кафане њих и одборнике као и сељаке који су са њима дошли истерати напоље на кишу, а у ноћно време, и да је неправдо што се ја казим, јер су они, веле, у мојој кафани свој живот спасли. Ја сам поменутој казни платио.

Пре четири месеца сам Максим је отишао у кафану код „Лафа“ овди, напао помоћника Н[ачелст]ва овоокружног и начелника и ктео им одузети музиканте, пак су се око ови свадиле и на пијаци ктели су се бити. Помоћ[ник] н[ачелст]вава позове своје пандуре да Максима уапси. У том случају Максим употреби и своје обштинске пандуре. И тако пандури Начелства Максима подвуку до пред здање. И начелник Максима ослободи. Ово је било после поноћи. И овде немаде кривце ни кафеџије за седење, ни лутача ноћни промо горе поменутој наредби.

Када Танасић се из Београда вратио, Максим је са својом радикалном партијом водио свираче од Саве Нешића кафане до Жујовића кафане, па чак преко целе вароши до Вука Буквића меане, која је изван вароши. Са великом лармом и певањем, уто целу ноћ, па ни овди немаде ни кафеџије за седење, преко наредбе, кривога, нити пак ког лумпача.

²⁴ Налабанта – поткивач коња и волова.

А код Стевана Матића оvd[ашњег] после поноћи било је боја и сама обштинска влас дошла је у помоћ. Па и овде нема кривице да се казне ни лумпачи ни кафеџија, нити за њих вреди горња наредба.

Између 20-21. јуна у кафани Ђорђа Новаковића оvd[ашњег] поразбијате су столице, џамови,²⁵ астали и то у 3 сата по поноћи. Па и овде нема кривца ни лутача ни кафеџије да се по горњој наредби казни. Дакле, и за њи горња наредба не вреди.

Ја мислим да се са њима поступа преко горње наредбе зато што су поменуте кафеџије и меанџије у Радикалној партији, па зато нису могли бити [у] кафани, а ја се нисам хтео у ту партију записати, па према мени терају неправедну осуду, или што сам узео кафану г. Милована Браловића, начелника ужичког за коју ми је сам Максим казао да се иде на то да се поменута кафана затвори. А ово ми је казо у заседању оvd[ашњег] обштинског суда.

30. јуна седео сам у мојој кафани до 12 сати са пет другога грађана овдашњих без музике и икакве ларме. За овоме поменути председник Максим казни са 10 динара. Ја се противу ове неправедне осуде жали Начелству овоокожном 6. јула 1882. год[ине] после подне, а мени се иста жалба, преко обштинског суда враћа, као решена седмог истог месеца. Саобшти у обштинском суду да Н[ачелст]во одоборава осуду. Ова ми се ствар изгледа као да није ни прочитана моја жалба, а камо ли да је што по њој рађено, или је исти пандур који је одно апелату Н[ачелст]ву, он одмак и вратио.

Господине министре, ја имадо чести бити воиник о бомбардовању Београда. И како се образовала прва класа народ[не] војске, па и кад књаз Михаило погибе, а доцније у сва три одеља²⁶ на границу прве године, као на чување границе у 1875. год[ине], а доцније 1876. на Јавору у 2. кл[аси], 1878-9. године као војник 1. класе. Све дације државне и обштинске носити, а сад немам чести седети у мојој кафани и кући, гди и са мојом женом и децом живим после десет сати, као и остали механџије и кафеџије, већ само ако се у мојој кући свећа увати да гори после десет сати, ја морам кажњен бити.

Пре кмества Максимова, ја никад кажњен нисам, нити ма зашто одговарао. А ако г[осподин] министар не верује, нека изволи изискивати акта од оvd[ашње] обшт[ине], а и и полициске власти, па нека се увери.

Господину министру познате су данашње дације,²⁷ особито меанске, па у једној вароши окружној, кад се само један одвоји да не сме даље седети у својој кафани од 10 сати, а сви остали могу до зоре, одкуда ће он моћи то плаћати. Па, зато, молим г[осподина] министра, ако му је икако могуће, нека пружи руку да бар сви равни код закона будемо, јер овако јошт, ако према мени потраје, ја морам бегати из овог округа, јер ми се није вајда жалити овди никоме. Што ме год обштина осуди Н[ачелст]во одобрава, па ма како даје.

25 Реч арапско-персијског порекла: окно, прозор, стакло.

26 Нечитко написана реч. Одељ, можда: део, одељење.

27 Финансијске, пореске обавезе.

Мени није могуће данас у мојој старости мешати у партију радикалну, која се са моим мишљењем ниуколико не слаже, а ове зулуме од председника и осталих не могу трпити. И тако, ја не знам шта ћу радити.

Ја би имао јошт много које шта Вам јавити, али се боим издаћете ми име, те тако као што ме сад непрестано гоне, онда би морао са мојом децом и женом бегати из овог округа. Г[осподине] министре, ја ово не сматрам за жалбу, већ доставу.

19. јула 1882. Г[орњи]Милановац. Понизни г.министру ун[утрашњих] дела Милоје Радоиковић из Гор[њег] Милановца, а род[ом] из Крагујевца.

На полеђини:Г[осподин] Ковачевић ми приложити има ову. 23/7. Гор[њи] Милановац.

14 556/811 Вељко Јаковљевић – Милутину Гарашанину, министру унутрашњих дела, Горњи Милановац 23. јула 1882.

Господине!

Могу Вас уверити да у народу овога округа уколико сам ја у приликама разговарао, влада расположење. Ово расположење у народу учинијо је енергичан и смишљен рад садање владе и скупштине. Од радикализма само се трагови познају у неким обштинама, а у неким, пак, о њему се престало сасвим говорити. Код нас је летина у свему тако добра, да се одскора не памти кад је боља била. И ово много чини, те је народ уопште задовољан и расположен.

О полицајним властима самим је Вама познато какве су, а и Јова Шалавардић који је сада у Београду држим да ће Вас изближе упознати. Народ се често диже у потеру за хајдуцима, којих се приличан број у овом округу намножијо, али без икаквог успеха.

Крајње је време да што повише чета употребите онакових и на онај начин како сте дали реч у Скупштини. Многе су личности у овом срезу од хајдука уцењене, да ли о свему томе имате тачна извешћа не знам, а знам да полицајна власт ову потеру више ворме ради чини, да се само нађе као бајаги да је тачан вршилац дужности, а међутим, без икакве смишљене и опредјељене цели.

По оваковој потерији и хватању хајдука слободно смем рећи да и бабе могу бити хајдуци и бити старешине харамбаше. Потпуно сам уверен да наша радња уопште код народа свеснијег и озбиљнијег ни на какове препреке најићи неће, изузимајући на новинарске дрекавце. Има додуше народа нашег простодушног који верује да се и сада понегде ноћу појављују дрекавци, који они држе „да ето нису неке обичне животиње, него ноћне авети“, али већ мало их је, који у то верују. Све по степену изазова, па тако ће изчезнути и ова дрека, коју буду просипали радикали, фарисејски књижевници и социјалисте. Свршеном се чину и зрели људи поклоне, као на пример, што пре неки дан Енглеска бомбардова Александрију,²⁸ па Европа поклони се свршеном чину

²⁸ Британска флота бомбардовала је луку у Александрији 11. јула (по г. к.) 1882. што је било увод у британску окупацију Египта.

иако су листови званични и полузванични свију држава толику праску и дреку противу тога надали били. А и нашој радњи у овогодишњој скупштини сада су се скоро све партије поклониле, пошто су се уверили да садања скупштина и влада чврсто стоје, озбиљно, промишљено и енергично напред корача.

Овом приликом сматрам за дужност да у неколико искажем моје мњење о скупштини која се има о јесени састати. Скупштина треба да се састане најдаље до 8. новембра зато што је рок овај перијоди истиче 1. јанура идуће године. Уколико је мене познато има се много важних закона посвршавати и ако можда неће бити они сметњи, тако и народних посланика о којима ћемо можда више времена у дебати прибавити, него што би се то напред могло прорачунати: као предлози о подели Србије на веће области, о организацији војеној и о много јошт другим важним предлозима о уређењу наше земље која је више година чамила без икакве поправке и потребни реформа.

У духу опште сигурности и безбедности, у духу веће и јаче одговорности свију и свакога, који такве дужности врше, зато постарајте се да све предлоге, које држите да су необходимо нужни овој скупштини пренесете и ако пословица србска није никако вала грчког ни римског филозова, она је нашег народа која вели: „Што данас можеш учинити не остављај за сутра.“ Ја се јошт нисам кајао за оно што сам учинио, а много сам се пута кајао што сам могао, а нисам учинио.

Овом приликом сматрам за дужност да Вам препоручим два практиканта за указно звање, који су врло добри и способни и одавно пуноплатежни и то: Ивана Милосављевића прак[иканта] овосреске канцеларије, који је поред горе наведеног владања и способности у овом срезу, у време када су ми многи неповрење издавали, највише трудио се, по срезу трчао, те ми је и од многи обштина изјављено поверење, како мене тако влади и скупштини једном речју, он је био главни помоћник г[осподину] Саву Самарцићу овосреском начелнику који је и сам уколико је год могао трудио се и код народа доказивао, да ова влада и скупштина у истини ради за опште добро народа и владаоца.

Овај практикант по препоруци мојој ишо је у Старији Вла, одакле је родом, и тамо радио у мисији коју сам му ја био ставио у дужност. Што се није успело, томе није узрок он, него опште стање стварији свије избора, који су се имали у то време обавити.

Овај је практикант био главни управник магацина јаворског кора је у време рата, он је господину Тихомиљу²⁹ врло добро познат као добар раденик, о чему се можете непосредно од самог г[осподина] Тоше уверити. Његова кондуита и препоруке пред вама су, које Вам је сам г[осподин] Тоша лично и непосредно у руке предао.

Борђе Терзић, практикант Среза моравског у свему је, такође, добар, одавно пунопалтежни, и заслужује да га ја препоручим.

29 Тихомиљ Николић (Крагујевац 1832 – Београд 1886), министар војни за време првог српско-турског рата 1875/76. године.

У интересу саме државне службе, да што више бољих и способних полицајни чиновника добијемо, уверен сам да се овој двојници ниједан од практиканата који сада у полицији имате, у тачном вршењу поверене им дужности, као и у владању, предпоставити не могу. И потоме што су ово људи зрели, већ у својим по 30 година. Истина да о практикантима и о њиховој препоруци за указано звање, воде бригу ваши млађи и подчињени чиновници у Министарству, но кад испадне погрешка, те који чиновник испадне да је хрђав и да не одговара својој дужности која му је поверена, онда они не одговарају, него све пада непосредно на Вашу личност, па кад сте Ви за све лично одговорни, како у народу, тако и у скупштини, то је лично и непосредно Вама их препоручујем, за коју је препоруку, такође, опет само Вама лично и морално одговарам.

Примите искрени поздрав са Вашим друговима у исто време извините ме код г[осподина] Светозара³⁰, Вашег брата, што се с њим нисам могао поздравити кад сам пошао, а баш уочи мога поласка долазио сам код куће и тражио га. А нисам могао ни бити на [а]уденци код краља, коју сте Ви били за мене издејствовали, што сам и то да у друштву из Београда кући пођем, јер самцу је због познати хајдука пут несигуран био, па зато из ових разлога нисам могао иза друства изостати.

23. јула 1882 у Г[орњем] Милановцу, Ваш поштоватељ Вељко Јаковљ[евић].³¹

14 556/13 Јован Т. Бабић, начелник Округа рудничког – Милутину Гарашанину, министру унутрашњих дела, Горњи Милановац 9. децембар 1882.

Високославни господине Министре!

Овог часа, а пред полазак поште добивени извештај од начелника Среза моравског имам част у прилогу % поднети Вам на увиђење.

8. децембра 1882.
у Г. Милановцу

Вама понизни и одани
Јован Т. Бабић, начелник Окр. рудничког

Извештај Панте Сандића, начелник Среза моравског – Јовану Т. Бабићу, начелнику Округа рудничког, Прељина, 7. децембар 1882.

Господине начелниче,

Према ономадашњем Вашем президијалном налогу био сам у Мрчајевцима и о свему учтиво Вам јављам следеће.

³⁰ Светозар Гарашанин (Београд 1840 – Београд, 1886), син Илије Гарашанина, официр. Године 1882. изабран је за народног посланика за Срез грочански.

³¹ Вељко Јаковљевић, трговац, народни посланик, рођен у Бершићу. Углед и богатство стекао је бавећи се трговином. Најпре је приступио радикалима, да би убрзо прешао у напредњаке. Посланик у Народној скупштини био је 1874/75. и 1880-1885. Убијен је у јулу 1885. за шта су окривљени радикали Милан Бурић и Максим Сретеновић (*Српски биографски речник 4 И-Ка*, Нови Сад 2009, 220).

На Мратиндан био је у Мрчајевцима Ранко Тајсић³² као председник изабраног суда са Миланом Јелићем и Јованом Шалвардићем там[ошњим]. Тога дана била је и свадба свастике Јоце Илијића мех[анције]. На свадби су били Ранко Тајсић, Максим Милутиновић и учитељ мрчајевачки. Увече их је све позвао Максим на вечеру. По вечери отишли су у школу и тамо су пили одприлике до 1 сахат по пола ноћи. При овом весељу око пола ноћ звоњено је у школско звонце.

Овај шкандал односно звонења, и то ноћу, у школи ради увеселења пијанима, па и Ранку, узео сам у поступак. Сведоцима је доказано да је у пола ноћи школско звонце звонило, а није се могло дознати ко је звонио. Учитељ вели да то није чуо ни да је чула његова жена. Он се изговара да никога на гозбу није звао, но да су му изненада, па и Ранко дошли. Изговори му не вреди, иако се то са сведоцима не доказује, кад се позитивно зна да их је, па и Ранко позвао. Овде је учитељ крив што је овакав шкандал у школи светом месту, а у част и дочек Ранков правио. Рад око овега послаћу Вам што пре.

Што се тиче избора повереника у општини склонио сам их да учине нов избор и то у идућу недељу. Што се тиче избора посланика уопште жао ми је што Вам не могу ништа повољно јавити.

Оваке покварености и лукавства, а и неискрености нигде видио нисам. У општини Врнчанској и у свима доле редом и преко мог упињања да не буду изабрани стари, изабрани су готово сви.

Довољно ми је оправдања кад Вам кажем да и Ваш онакав и онолики човечански и старешински новце на Раку, не само упливиса, но изабра опет све старе, па и ону вуцибатину Чврковића.

Данас ми сами председник Општине пријеворске Коста Даниловић каза да је и Васа изабрат за повереника и да и он оће опет Максима.

Рад мој против избора Максимовог, и о избору посланика око другог, верујте ми г[осподине] начелниче толико сам развио и радио, да ми цигерице моје знаду. Како у свему остао сам и у овоме. Ко би био рад до ја да ми иде као што треба, а кад се не може, шта ћу? Опет, преко свега овога, надам се да ћу имати уз нашег кандидата бар 20-30 гласова.

И овом приликом ја Вас уверавам да ћу се трудити и да се трудим, и дању и ноћу, да се што више успје. Та прам овим не могу описати угурсузлуке овога несрећнога народа којем су напуњени од рђавих и злих људи.

Држим да сам Вам довољно дао израза о мојој трпњи. Са тога Вас најучтивје, као мог доброг и праведног старешину, молим да ми не замерите и ово стање и моје тешкоће доставите г[осподину] министру како не би мислио да је код мене нешто друго, а не немогућност и тешкоћа повратити овај разуздани и покварен свет који је до тога дошао да се тек одмете од закона и власти.

Молим Вас г[осподине] начелниче немојте ми замерити што Вам о овоме

32 Ранко Тајсић (Пухово, 1843 – Пухово 1903), један од оснивача Народне радикалне странке. За народног посланика први пут је изабран 1874. године.

пре не јавих, што сам 4. ноћу кући дошао, а 5. сам ваздан имао са кметовима посла око честитака. Опет оправкама путева и говору и надзиравању на скитнице и обрађаше пажња преко писмених наредаба, за мене и оне кои по њима пијанче и картају се.

Пријељина, 7. децембра 1882. год.

Понизан, П[анта]Сандић.

На дну писма: Начелнику Округа рудничког господину Јовану Т. Бабићу у Г[орњем] Милановцу.

Јован Бабић, начелник Округа рудничког – министру унутрашњих дела Милутину Гарашанину, Горњи Милановац, 14. децембар 1882.

Господине Министре! Извештај начелника Среза моравског са ислеђењем по делу обвинства Јефрема Марковића, учитеља мрчајевачког, што је дозволио да ноћу школско звоно звони имам част у понизности, а у свом ранијем извештају овде у прилогу на увиђење поднети.

Вам одани и понизни слуга, Јован Т. Бабић, начелник Округа рудничког. у Г. Милановцу, 14. децембар 1882.

Начелник Среза моравичког Панта Сандић – Јовану Т. Бабићу начелнику Округа рудничког, Прељина 8. децембар 1882.

Господине начелниче,

У свези мог президјалног извешћа од 7. т[екућег] м[есеца] учтиво Вам шаљем под ислеђење учињено по делу кривице г. Јеврема Марковића, учитеља мрчајевачког, због што је са известним лицима које се из ислеђења може видети, пијанчијо на прошли Мратин дан преко ноћ и при оном весељу, дозвољавао да се у пола ноћи, ваљда сигурно у част Ранку Тајсићу из Драгачева у школско звонце звони.

8. децембра 1882. у Прељини.

понизан П[анта] Сандић.

Рађено 3. децембра 1882. у Мрчајевцима

На дну писма: Начелнику Округа рудничког господину Јовану Т. Бабићу у Г[орњем] Милановцу

Истийи сведока односно звонења у школско звонце ноћу њри весељу и њијанци 11. новембра

Г-ви: Име ми је Мијаило презиме Величковић, имам 40 год[ина] касапин сам, живим овде у Мрчајевцима. Нисам род а и ни у омрази са овд[ашњим] учитељем.

На Мратин дан ноћу, око отприлике 9 сати ноћи, ја сам чуо у два маа да је се у школско звонце звонило. Ко је у исто звонце звонијо не знам, а оног вечера знам да су ишли г[осподину] учитељу на гозбу, а кои су то, не мого виђети и зато што је била помрчина. После овог времена чуо сам од људи да су оног вечера били код г[осподина] учитеља Ранко Тајсић из Драгачева, Максим Милутиновић, Јоца Илић, Мијаило Новаковић и неке жене. Не знам о овоме ништа више да кажем. На казано, заклећу се.

II-ги: Име ми је Петар, а презиме Ивановић. Стар сам 27 год[ина]. Досада нисам низашта кажњен, живим у Мрчајевцима, фарбар сам.

На Мратин дан прошли, и то ноћу ја сам бијо код Максима Милутиновића овд[ашњег] и око неко доба ноћи ја сам отишао мојој кући, а Максим, Ранко Тајсић из Драгачева, Јоца Илић овд[ашњи] и Мијаило Новаковић овд[ашњи] отишли су у школу код г[осподина] учитеља. Нити сам оне ноћи чуо да је се у школско звонце звонило, нити сам од кога до пре неколико дана чуо. А пре неки дан чуо сам од Филипа Јосиповића да је звонце горње ноћу заиста ударало. Ово је све што по овоме имам да кажем, и на ово ћу се заклети.

[III] Ја се зовем Петар Лукић, имам 45 год[ина]. Нисам до сад осуђиван. Нисам род учитељу. О овоме о чему се питам, знам ово: На прошлог светог Мрату, жена је моја чула да школско звонце и то ноћу звонило и она мислећи да учитељ нешто тражи помоћ, изашла је напоље да чује шта је. Па кад је престало, она је ушла у кућу и мене пробудила и онда ми каза да је неко у школско звонце звонијо. Не зна ко је звонијо и зашто и ко је био оне ноћи код г[осподина] учитеља. Више ништа не знам по овоме, а на ово могу се заклети.

[IV] Филип Јосиповић, земљоделац из Мрчајеваца, 40 год[ина] стар. Досада некажњен показа:

На Мратин дан до десет сати ноћи, ја сам бијо код Јоце Илића у меани. Тога је дана Јоца удао свастикку. Онда су били овде Ранко Тајсић из Драгачева и бијо је председник изабраног суда Мијаило Новаковић, Максим Милутиновић и г[осподин] учитељ и то са фамилијама. После 10 сати Максим је позвао све, па и мене, његовој кући и отишли су, па и г[осподин] учитељ само ја не одо. По овоме чујем да је г[осподин] учитељ позвао од Максима све оне, па и Ранка Тајсић у школу, и да је се оне ноћи у школско звонце звонило, али ја то мојим ушима нисам чуо нити знам ко је звонијо. Више ништа по овоме немам да кажем, а на ово се могу заклети.

[V] Ја сам Анђелија, а жена сам Петра Лукића, сељака из Мрчајеваца, имам 40 год[ина]. Досад нисам низашта кажњена.

Ја мојим ушима нисам чула да је звонило школско звонце на Мратин дан вече, но су ми казали Василија Павлова и Станојка Јованова овд[ашње]. Кад јој би прочитан испит њеног мужа она каза: Заиста је онако било. И ја сам баш причула да је звоњено и мога сам мужа пробудила и онако му као што он сведочи казала. Ко је био код учитеља и ко је звонијо и шта је тамо било, не знам. Више ништа не знам, и немам по овоме да кажем, а на ово се могу заклети.

[VI] Арсеније Симовић, сељак из Мрчајеваца, 55 година стар, неосуђиван, покза:

На Мратиндан вече ја сам бијо на слави код Мијаила Величковића овд[ашњег], коме је школа до куће и око пола ноћи чуо сам да је се звонило у школско звонце. После овога отишао сам мојој кући и кад сам бијо спровођу попове куће, опет сам чуо да неко у школско звонце звони. Не знам ко је и зашто звонијо. Овде све што имам да кажем с тим да ми је било зачудо да звонце ноћу звони, што у ово моје година нисам никад чуо. На ово се могу заклетити.

[VII] Станојка, жена Јована Мићића из Мрчајеваца, 28 год[ина] стара, некажњена, показа:

Ја нисам чула да је звонијо неко у звонце школско на Мратиндан ноћ, но ми је то казивала сутрадан Василија, жена Павла Гаровића, добошара. Ништа више по овоме не знам да кажем, а на казато могу се заклетити.

[VIII] Име ми је Чеда, а презиме Достанић, свећеник сам у Мрчајевцима. Имам 30 година. Досада нисам низашта кажњен. Знам о чему се питам ово:

И ја сам дошао пошто су сватови отишли код Јоце Илића меанције овд[ашњег]. Од Јоце отишао сам на вечеру код Максима Милутиновића и то уколико се опомињем са Ранком Тајсићем, Мијаилом Новаковићем, Јоцом Илићем а и г[осподином] Јевремом Маринковићем, учитељем, и тамо смо вечерали. После вечере на пола сата учитељ је отишао кући, а ми смо по одласку његовом, за пола сата отишли учитељу и тамо смо седели отприлике за 3 четврти сата и оданде отишли кућама и то сви кои смо код Максима били. У оном одукда [је] школа чули смо да је школско звонце три пута ударило, што једанпут у једну страну, а други пут, двапут у другу. Ко је звонце звонио, не знам. Не знам да је учитељ звао Ранка и остале у гозбу. Ово је што знам да покажем и на ово се могу заклетити.

Испит учитеља Јефрема Маринковића. Рађено 3. дец[ембра] 1882. у Мрчајевцима.

Потписани је сазнао да је 11. новембра т[екуће] год[ине], при удаји свастике Јоце Илића овдаш[њег] била нека пијанка и гозба у школи овдашњој, ђе је покрај остали гостију бијо и Ранко Тајсић из Драгачева и да се при чаши вина, ваљда сигурно у част Ранкову, усред пола ноћи звоњено у звонце школско.

Пијанчење у школи а и употреба звонења у школско звонце и то ноћу, шкандал је [за] школу као свето место. За овај шкандал одговоран је г[осподин] Јефрем Маринковић, учитељ мрчајевачки и стога НАРЕЂУЈЕМ да се учитељ за све наведено узме на одговор и са њиме даље према закону поступи. Начелник Ср[еза] морав[ског] П[етар] Сандић.

Рађено 4. дец[ембра] 1882. у Мрчајевцима. Позват г[осподин] Јеврем Маринковић, учитељ мрчајевачки да покаже ко је код њега бијо на Мратин дан вече, шта му је тога дана значајно било да прави весеље и што је дозволио да се

у пола ноћи ради уживања и весеља при чаши пића у школско звонце, које је ради сасвим друге цели, звони, и он одговори.

Ја сам на Мратиндан и то после подне у четвртак бијо при испраћају и удаји свастике Јоце Илића, меанције овдаш[њег]. Ту је покрај остали гостију бијо и Ранко Тајсић, који је бијо тада изабрани судија у спору са Миланом Јелићем из Д[оње]Горијевнице и Јове Шалвардића из Г. Милановца а и Мијаило Новаковић и Максим Милутиновић оvd[ашњи]. Код Јоце по испраћају сватова и младе седели смо до шест сати вече. После овога времена ја сам отишао са женом кући а они су остали у меани. Отприлике око 11-12 сати ноћи дошли су код мене Максим Милутиновић, Мијаило Новаковић, поп Чеда Достанић оvd[ашњи] и Ранко Тајсић из Драгачева, а и Јоца Илић оvd[ашњи] и то сви са женама, сем Ранка, а и Стева Протић привремени адвокат из Чачка. Сви овако кад су код мене дошли попили су по чашу вина и кафу и ту седели отприлике за три четврт сата, па отишли. Кад су звонили и ко је звонијо нисам чуо у оној забуни, но моја је жена чула и казала ми да је неко у звонце звонијо само два три пута. Ја сам овај случај негодовао и сажаљевао, а нарочито долазак Ранков ка мене, који ми је онда и казао да ће ме ово коштати. Али, бадава, никако ми није ишло да их кад су ми кући дошли не пустим, а нарочито моје прве људе из општине, а баш иако су први, да сам знао да је са њима и Ранко, ја их не би пуштијо. Тога дана никаква ми значајност није била. Ово је све што имам да кажем, а више ништа.

Оверава начел[елник] Ср[еза] мор[авског] П[анта] Сандић.

14 556/814 Учитељ школе шутачке Витомир Ј. Николић, – Милутину Гарашанину, министру унутрашњих дела, Калањевци 6. фебруар 1883.

Господину министру унутрашњих послова.

У интересу среће и напретка ове земље и као сину овог отачества, на срцу ми лежи само благо овог народа, зато најпонижније молим да ми г[осподин] министар дозволи што ћу следеће казати.

Наши чиновници са Рудника М. Кузмановић³³ капетан, и г[осподин] Тома писар,³⁴ као вршиоци закона, често су овама у овом нашем месту и увек нешто шурују са кметом преседником оvd[ашњим], са попом Вићентијем и осталим њиним јединомишљеницима. Тако сам од скора сазнао да они говоре: „који не исповеда либерална начела, не може кмет бити“. На основу њиног предњачења ова се начела овамо јако шире, па су по нас који исповедамо напредна начела још и опасни.

Из уста једнога од ове господе са Рудника чуо сам да рече: „Данашња влада, министри Гарашанин, Пироћанац, Новаковић и остали заједно су са

33 Милош Кузмановић, начелник 3. класе Среза качерског.

34 Тома Васић, писар 2. класе Среза качерског.

пок[ојним] Јевремом Марковићем³⁵ шуровали, па Јевремова жена пуца данас на краља,³⁶ а они седе на министарским столицама. Њих би требало поапсити, пре него ону жену, јер су они сви из Чумића³⁷ школе.“

Нека изволи г[осподин] министар видети како г[осподин] Кузмановић³⁸ и његов писар г[осподин] Тома³⁹ сеју раздор у народу и подстичу људе на незадовољство, а то је задатак и г[осподину] Вићентију Матијевићу овд[ашњем] свештенику и председнику овд[ашњем].

Не сматрам себе за тужиоца, нити тражим као да би ме г[осподин] министар за ово чим наградио, већ просто достављам. А ако би нужно сазнати било о мом карактеру, то би г[осподин] Вељко Јаковљевић посланик, казати могао.

С највећим поштовањем, Витомир Ј. Николић, учитељ школе шутачке, Окр[уг] руднички, Ср[ез] качерски.

6. фебруара 1883. год[ине], у Калањевцима.

14 556/815Н. Јаковљевић, писар Среза моравичког – [Милутину Гарашанину], Пријељина 18. јул 1883. године

Поштовани господине,

Приликом држања збора „Радика[л]не странке“ у селу Бресници на дан 17. тек[ућег] месеца био сам присутан ради одржања реда.

Кад је збор отворен и народу који је онди био, саопштено за шта су позвати онда је г[осподин] Витомир⁴⁰ суплент из Ваљева говорио, прво о уставу, наводећи како садањи устав није добар и како га по радикалном начелу треба изменити и преправити га у свему, осим оних места који се тичу владоца и вере. Потом је говорио о просвети о смањењу војске.

Затим је узео реч Коста Борисављевић из Мајдана, бивши сарадник „Самоуправе“ и говорио како данашње судије и чиновници уопште нису добри, потом како је код чиновника, без разлике огрезла „мита“, а нарочито код полицијских и да код данашњих судова може добити парницу само онај који је богат т[о] ј[ест] ко има новца, а сиромом без разлике ништа не може учинити код данашњих судова и чиновника, па усљед тога, да би добро било, да народ сав скупа ову беду скине с леђа.

35 Јеврем Марковић (1839 – Аранђеловац 1878), официр, народни посланик, брат Светозара Марковића. Због оптужби за припрему Тополске буне 1877. осуђен је на казну смрти и стрељан.

36 Реч је о тзв. Илкином атентату, односно покушају жене Јеврема Марковића, Јелене – Илке Марковић да у Саборној цркви у Београду октобра 1882. године убије краља Милана.

37 Аћим Чумић (1836–1901), професор права, судија, председник владе 1874/75. Осуђен на казну смрти за припрему Тополске буне, али је казна замењена десетогодишњом робијом.

38 Милош Кузмановић, начелник треће класе Среза качерског.

39 Тома Васић, писар друге класе, Среза качерског.

40 Витомир Младеновић, суплент у Ваљевској гимназији, предавао је ботанику, зоологију, физику, хемију и минералогiju. (*Календар са шематизмом Краљевине Србије за годину 1883*, 54).

Даљи је говор продужио о војсци како би то требало укинути, јер, веле, није нам она потребна стога, што скупо кошта њено удржавање, јер ко зна кад ћемо заратити с Турцима, па вели, и кад будемо заратили, ми ћемо сви сложено поћи од куће, ко с мотиком, ко с ђускијом и одбранити се од оног ко на нас нападне, а гледаће се свакојако да се до тога не дође, већ да се то све на други начин врши и постиже. Затим је прешо на судове и полицију сву уопште, рекав: Браћо, шта ће нама да суди чиновник онај кога министар амо пошаље, кад ми и то знамо да исти чиновник који дође да нама суди, он је огрезао „митом“ и да он нама неће по закону пресудити већ ће гледати ко је од нас двојице богатији, па по ономе ствар и да пресуди, јер зна да ће му онај за учињену доброту добро платити. Но, да би то требало овако уредити: да се општински суд не сме нико од стране полиције мешати, но да општински суд помоћу збора и одбора свог, решава и расправља разне кривице, јер вели, ако ми у једној општини не знамо себе какав је ко, одкуд ће моћи онај што га министар амо пошље знати; да се укине Државни савет; да се укину начелства окружна; да се капетаније прошире, и да се за капетана постави онај кога народ изабере, а не да нам суде министарске улизице, које су дошле само да народ арају, јер вели да су чиновници сви уопште пропалице и огрезли „митом“, па зато треба да га сами изаберемо, па нека нам суди он, а не други; како данашња влада не ради на основу закона и правила ништа, но баш све по ђефу. Затим је почео говорити о финансији, вели да ту треба постављати људе оне, који народ избере да рукује новцем, а не министарске прешле-петље, т[о] ј[ест] садањи чиновници, јер они ништа друго не раде, но само то, браћо, што ми крваво зарадимо, да нам ма на какви начин узму и себе да користите, јер, вели, ево браћо доказ целог тог рада то је што садања влада чак и на „со“ удари по 5 динара регала, кад нам то треба што јевтињије да даде. Овакови непосредни пореза влада је ова много уложила. При целом овом говору чешће је питао онај свет: „Јел’ тако браћо?“ Они му скоро баш ниједан ништа не одговораху, већ сам самцити Раде Протић из Цветака, викаше више пута: „тако је, тако је“. При сврштеку овог говора рече: „Браћо, мислим да сте сви за ово што вам реко“. Но како одговори њих пет-шест, тако је, није другчије, ми ћемо господине теби платити, а ти, бога ти, потруди се за то, ако ти је што могуће учинити, а ми ти бога ми о томе слабо разумемо, но вере ти баш потруди се, па ти неће бити бадава. Онда говорник, т[о] ј[ест] Коста рече: „оће ли ко да се упише за ово“. На то су сви ћутали и опет сам Раде Протић рече: „Сви, сви, хоћемо“. Затим је настало уписивање у радикалну партију, али није се више од 20-25 уписало, јер су се сви одма разишли са збора многи говорили: „Идем ја, брате, мојој кући, мани се ти те твоје ђаволије радикалије. Како ли се зове не знам, а није ми нужно ни да знам, јер мени је добро и овако, а ти за други поса и не знам, па се бори зато“. Неки су говорили ајде да попијемо по једну па кући, сутра треба радити. Други, пак, веле шта учини, уписа[и] се? Нек ђаво носи 3 динара“. Трећи су питали се: „Каж ми, бога ти, шта ови оће, они оће да за народ раде,

лажу, брате, лажу, они кад би за мене или тебе радили, не би ти они за упис узимали по 3 динара, већ би ти дали још 3 динара, јер ја разумем да је то помоћ учињена народу, но брате, иди ти тражи она твоја 3 динара, па овди видиш код овог нашег дућанџије купи једне добре опанке, па ајд кући, боље ће ти бити, а кобајаги шта ти је фалило“. Тек други рече баш ништа ми није фалило, ајде мани се више тога говора, а кад си луд, те паре дајеш, које каквој гусеници и пропалицама, а ти даји.

Кад је упис свршен, онда је се Коста Борисављевић попео на астал и оном свету који је онди у ладовини за време његовог говора спавали и пушио, рекао: фала на одзиву браћо, но гледајте приликом бирања посланика за велику Народну скупштину те изберите неког од ови наши људи те да успемо ово што хоћемо. Кад је казао да изберу од наши људи, он је онда руком мануо на ону страну ди је Раде Протић са неким Гор[ње]милановчанима био, рекав: Браћо, мислим да се доста заузима за Вас“. Но неколико њих рекоше измеђ себе: „ Кад се ти за нас заузимаш, дајде ти нама те паре, што си сад покупио, да видим да заиста за нас радиш“.

Говорили су на завршетку, да народ бира из Народно радикалне странке, да народ на биралишта иде групама, не видећи тога дана ни капетана, ни писара, јер то је народно право, и веле, прошла су она времена, кад се је скидала капа пред капетаном, па шта он буде казао онако је, а данас је браћо ваше и ви можете да капетана и не видите!

На јучерашњем збору, ниједан се газда уписао није, већ све голанфери, који штоно велу нема пас за шта да га уједе, а пред кућом ни кокош нема, а има и назоришта⁴¹ који су на робију били, као што су Миленко Јовичић и Вукосав Кошчетић из Тавника, а има их и таквих, који је од свог одела нешто у рем(?)⁴² дао, те 3 динара узео, само да се упише у радикалију а и два либералца један из Љубића, а други из Коњевића, уписали су се у чланство радикално.

За све ове њиве говоре шта су народу [господа] Коста и Витомир изговорили, сведоци су Васа Ковачевић из Пријелине, предсеник општине бечањске Мијајло Вукадиновић из Бреснице и Јеврем Божовић из Брђана.

Најзад и то достављам, да су на јучерашњом њином збору, променули стару управу, а за нову изабрали су и то: Рада Протића за предсе[д]ника, а Милутина Анђелића за потпредседника, Мијајла Новаковића, Милека Јаковљевића, Недељка Радомирца, Тому Анђелића, Крсту Вучићевића, Милоша Бајића, Максима Милутиновића и Вучића Митровића – сва четири либералца, Николу Обрадовића и Милинка Ацовића за чланове пододбора.

Са стране, на скупу били су ови људи и то: из Гор[њег] Милановца: Максим Сретеновић, трг[овац], кмета Маковића син, Стеван Матић, механџија, Петар Љутић налбанта, Коста Драгићевић, младић од 18 год[ина], Андрија, писар општински и Коста Борисављевић, а из Краљева двојица момака Павла,

41 Они на које се мотри, који су под присмотром.

42 Нејасно значење.

бившег механџ[ије] из Мрчеваца, а сада у Краљеву живећег и Витомир, суплент из Ваљева. Од сељана из овог среза било је туна преко 300 људи. Но то нису радикалци, нити су дошли на збор радикалски.

Суд обштински сазвао је своје људе на састанак јуче ради договора о средствима за грађење школе која је одобрена у месту. А ово је највећа општина и она је сама могла добити толики број људи из других општина, само је из Остреп највише било и то самих бескућника, врло мали број из Мрчеваца! Двојица из Тавника који у општини немају гласа и неколико људи из Цветака које је за очине новце довео Раде Протић.

Но, иако се толики број људи потревио у Бресници, само је њих 50-60 људи слушало говорника, а остали свет седио је у механи, а и они што су слушали, неки су међу њих спавао је, а неки су седели и дуван пушили, па сасвим десето разговорали.

Збор је држат иза механе, на плацу, гди ће се школа подизати.

18. јула 1883. год[ине]. Ваш понизни Н[икодим] Јаковљевић, срески писар. Пријељина.

Испод је дописано:*У кафани је било око 200 душа кои су дошли њо њозиву кметџа зборџ бирања местџа школскоџ и ниједан није изашао да види џај збор радикални, а око 150 било је и џо преко њозивања, љубоџиџства ради, без да су се о истџом џијисивали.*

14 556/816 Јован Т. Бабић, начелник Округа рудничког – Милутину Гарашанину, министру унутрашњих дела, Горњи Милановац, 29. август 1883.

Високославни господине,

У срезу моравском има више расписа Пашића у препису које је растурио Рад. Марковић од којег Вам препис [у прилогу] шаљем на увиђање.⁴³

43 Тај препис гласи: „Свима месним одборима нашим начелним друговима. С поуздане стране дознали смо да је мала и то ванредна скупштина на прагу. Но, пре но што ће се објавити дан избора, наређено је од стране министра унутрашњих дела, да се по свима општинама изберу повереници, и то ако је икако могуће акламацијама, а не гласањем. Избори да се изврше одмах. То се чини да се народ не би споразумео и кандидата из опозиције истакао. Избори повереника решавају изборе посланика и ово решиће сва питања која им се изнесу на решење. Иако нисам у Београду, опет у интересу општеноародних слобода и његовог правилног развитка препоручујем у име странке да не почекате ни минута, но да исту наредбу обзнаните по свима селима нашим људима, да се из села не удаљавају, да мотре на сваки миг кметова и да пазе да се избор не сврши без збора свију грађана кои имају права избора. Разтумачите народу да ће ова скупштина бити претеча Великој скупштини, да ће решавати законе од којих ће зависти исход избора за велику скупштину. Кажите народу да пази да кмет не направи сам списак повереника, па нека наши људи већ напред омере, кога ће за повереника. Нека сви дођу чим чују да кмет збор зове, нека дођу и онда кад кмет позива друге људе, а не зна се за шта их зове. Ово извршите одма. Саопштите најближим одборима да ови саопште другим главним члановима и сви нека се разиђу по селима нека путују у свако доба дана, или ноћу. Нека струја пројурџ по целој земљи за дан-два. Ја вам опет кажем да од ваше заузимљивости и воље зависи све управо. Сада ће се

Јуче је на мој позив долазио г[осподин] Ђурчић и уверава ме да је изглед врло повољан према изабраним повереницима и да је само остало јошт у три општине да се изберу повереници.

Сад дође г[осподин] Самарцић⁴⁴ из среза. Он ми казује да је чуо од овуда из његовог среза, који имају земље у Морави и који су од Мораваца слушали да је Максим Милутиновић уступио место Мијајлу Новаковићу и да ће као извесно Мијајло изабран бити за посланика, док ме напротив г[осподин] Ђурчић уверава да ће под сигурно бити изабран Јангерић.

И овом приликом увери ме г[осподин] Самарцић да ће се или г[осподин] Вељко или Смиљанић бити изабран, али више изгледа да је за првог.

Од г[осподина] Кузмановића добио сам уверење да је поп Сретен Поповић, брат бивш[ег] ми помоћника агитовао и агитује да Тодор Ракић који је имао највише изгледа, но буде изабран за посланика и то у Општини рудничкој где је његова парохија и у околини. Због тога сам одабрао да зборно место буде у Угриновцима, гди је средкораћа среза. До сада никаквих нередa није у Округу било. Само сам добио две жалбе и то из Бруснице и Љубића од појединих попова против избора повереника и то су радикалци које сам среском на поступак спровео.

Од неколико дана патим чешће од лупања срца и пролива, но јошт се држим на ногама. Са уверењем дубоког поштовања пребива вољи одан и понизни, Јов[ан] Т. Бабић, начелник Округа рудничког.

29. августа 1883. у Г[орњем] Милановцу.

ломити живот наше странке, а с тим и живот народњи, не жалите ни труда, ни трошка, ни дангубе. Уобште, не жалите ништа, ако је икако могуће, нека за сво то време буду што више наших људи по селима, док се повереници не изберу, избори по вароши ићи ће лакше и правилније, влада неће гледати на рокове у закону изборном или уставу. Ово је вам радња скупштина и без обзира на законе извршиће се избори. Тако нас извештавају и тако према томе радите, а не да се ватате за овај или онај параграф и премишљате, може ли бити или не. Нарочито обратите пажњу на оне општине где нису кметови ни одбори од наше странке, а не очекујте да можемо много радити телеграфом или поштом. Радите преко наших људи и другова. Што се збива то одмах, али одмах, известите најближи окружни одбор, а овај ће одма доставити ту вест Главном одбору. Што, пак, Главни одбор буде сазнао, јавиће. Не осврћите се на лажне гласове, које растурају напредњаци, но радите. Предсеник Глав[ног] одбора Народне радикалне странке Никола П. Пашић. 1. августа 1883. у Смедереву. (Верна ка бог шта хоће Рад. П. Мартиновић).

44 Сава Самарцић, начелник Среза црногорског, Округа рудничког.

Резиме

У Архиву САНУ у Београду, у заоставштини Драгослава Страњаковића 14556/804-816 чувају се документа из личне архиве Милутина Гарашанина, министра унутрашњих дела 1881–1883. Ради се, углавном, о званичној преписци коју је Гарашанин водио са локалним званичницима у Рудничком округу, пре свих, са окружним начелницима Симом Михаиловићем и Јованом Бабићем. Документа су значајно сведочанство о страначким активностима у Горњем Милановцу и Рудничком округу на почетку организованог страначког живота у Србији, пошто су 1881. године установљене Народна радикална, Напредна и Либерална странка. Приређено је укупно 23 документа који су разврстани у тринаест архивистички обрађених подбројева у одељку „Радикална странка – Руднички округ“. Однос напредњака на власти према опозиционим либералима и радикалима, кадровска питања, доставе и полицијски испити представљају сиже приређених докумената, који пластично показују с којом су страшћу вођене политичке борбе у Рудничком округу и Србији, а уједно откривају механизме које је власт примењивала у борби против опозиције, али и методе опозиционог отпора власти.

RADOMIR J. POPOVIĆ

DOCUMENTS FROM THE ARCHIVES OF MILUTIN GARAŠANIN ON POLITICAL STRUGGLES IN THE RUDNIK DISTRICT 1881-1883

Summary

The documents from the personal archives of Milutin Garašanin, the Minister of Interior Affairs 1881-1883, are kept in the Archives of the Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade, in the legacy of Dragoslav Stranjaković 14556/804-816. They mostly deal with formal correspondence that Garašanin had with local officials in the Rudnik District, first of all with the prefects Simo Mihailović and Jovan Babić. The documents are a significant testimony of political parties activities in Gornji Milanovac and the Rudnik District at the beginning of the organized political life in Serbia, since the National Radical, Progressive and Liberal Parties were founded in 1881. Twenty-three documents have been prepared. They have been classified in thirteen processed insets in the chapter “Radical Party – Rudnik District”. The relationship between the members of the Progressive Party, which was in power, and the members of the Liberal and Radical Opposition Parties, personnel questions, reports and police exams represent a synopsis of the prepared documents, which clearly show how passionate the political struggles were in the Rudnik District in Serbia. At the same time, they reveal the mechanisms that the government applied to the struggle against the opposition, but also the methods of the opposition’s resistance to the government.